

КОРЕФЕРЕНТНІ ОДИНИЦІ ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Семантична цілісність тексту та його зв'язність досягається за допомогою різних типів повторів, редуплікованих найменувань, що характеризуються певним референтним значенням.

Термін *корелерентність* вживається для найменування співвідношень між номінативними знаками, які називають спільний об'єкт різними структурними одиницями. Корелеренти комплексно і різнобічно характеризують той самий референт.

Однак проблема корелерентності, яку вивчали Д. Вайс, С. Кріпке, У. Куайн, Н. Арутюнова, В. Гак, О. Падучева, Н. Гуйванюк, Л. Куриляк та ін., у мовознавстві ще не досліджена повною мірою. Зокрема, актуальним є висвітлення ролі засобів корелерентності при вивченні особливостей та закономірностей організації тексту.

Вивчення функціональних можливостей референтно тотожних одиниць (утворених ними корелерентних пар і рядів) у забезпеченні структурно-семантичної організації художнього тексту дозволить охарактеризувати інформаційну наповненість творів.

Метою дослідження є комплексний аналіз характеру та функцій номінативних корелерентних одиниць, утворених ними корелерентних пар і рядів.

Досягнення цієї мети вимагає розв'язання таких завдань: з'ясувати роль вторинних найменувань у системі корелерентного ряду; дослідити структурну організацію корелерентного компонента у художньому тексті.

Об'єктом дослідження є різноструктурні корелерентні одиниці, пари і ряди в художньому тексті.

Предмет аналізу – лексико-семантичні та функціонально-стилістичні особливості корелерентних конструкцій.

Матеріалом дослідження обрано тексти творів В. Шевчука та М. Матіос.

Номінативний інвентар мови поповнюється переважно через запозичення або вторинну номінацію – використання в акті

номінації існуючої одиниці для нового позначення. Переосмислення значень у процесах вторинної номінації проходить у відповідності з логічною формою тропів (метафори – уподібнення, схожість значення, та метонімії – суміжність значення) і функціонального переносу. Перенесення назв відбуваються між різними пластами словникового складу мови.

Для позначення засобів кореферентності термін «вторинна номінація» вперше запропонував В. Гак [2].

Вторинне найменування у художньому тексті функціонально більш навантажене, ніж у будь-якому іншому. Воно забезпечує композиційну та стильову єдність і є одним із основних засобів створення образно-сислової атмосфери твору. Кореферент набуває семантичної ємності, багатоплановості, збагачує зміст додатковими значеннями, новими асоціативними нашаруваннями, як, наприклад, це спостерігається у творі «Стежка в траві» В. Шевчука: *Причина, чому Владек з'явився такий вифранчений, прояснилася* (14, с. 110) // *Невже й справді цей ошатний, цей правильний, цей чепурун закохався в Ірку?* (14, с. 111) // *Якийсь несхожий на себе Владик, якийсь зняковілий і потайний* (14, с. 111 – 112) // *Було це саме в той момент, коли звідти вийшов молодик, добре вдягнений, стрункий, білявий, з густим чубом, носом із горбинкою і синіми очима* (14, с. 300).

В наведеному прикладі перша згадка про героя робиться за допомогою антропоніма *Владек*, далі письменник використовує віковий кваліфікатор *молодик*, який поєднується із атрибутивами, що описують зовнішність хлопця і виражаються прикметниками (*стрункий, білявий...*), прислівниками і дієприкметниками (*добре вдягнений*) та прийменниково-іменниковим зворотом (*з чубом, носом із горбинкою*). Логічність та послідовність авторського опису героя підтверджує лексема *чепурун* зі значенням «який відзначається чистотою, акуратністю, охайністю» [1; с. 757]. Такі мовні епізодичні елементи допомагають створити відповідний образ персонажа, простежити певні особливості його характеру тощо.

Представляючи об'єкти дійсності, автори надають перевагу не лише тим, що номінують ці об'єкти, а й тим, які вносять певні змістові відтінки, що значно доповнюють інформацію, важливу для розгортання сюжету твору. Таких вторинних найменувань може

бути безліч, вони утворюють певну послідовність, що формує кореферентний ряд.

Виокремлення кореферентного ряду можливе тільки у тексті, оскільки поза контекстом чергові найменування втрачають спільний референт. За допомогою кореферентного ряду в читача формується образ того чи того персонажа, події, ситуації і т. і.

Іноді вже початкове представлення суб'єкта (об'єкта) певним домінантом, який започатковує кореферентний ряд, акцентує головну ознаку, що є основою для створення образу. А це, в свою чергу, дає можливість поступового розгортання сюжету в тексті. З розгортанням сюжету відбувається також збільшення інформації про певний суб'єкт за допомогою використаних кореферентних засобів. Наприклад, у творі М. Матіос: *Містечко Мишин, куди після служби в армії Христофор привіз...* (8, с. 5) // *Чоловік частенько пропадав у від'їздах...* (8, с. 9) // *...називали Колумбом за екзотичне для цих країв ім'я...* (8, с. 9); *Маріца Няму...тепер охоче вчилася...* (8, с. 9) // *...жінка несамовито хрестилася...* (8, с. 9) // *...вливало в душу молодої породіллі непояснюваний спротив...* (8, с. 14) // *...у мент накрила ще вчора щасливу жінку чорною хвилюю...* (8, с. 14) // *...отож молода мама непокоїлася через раз...* (8, с. 16).

Вторинна номінація набуває особливого значення в композиційній будові тексту. Одиниці вторинної номінації характеризують персонаж щодо його ролі у композиційному розгортанні художнього твору, наприклад, у згаданому романі В. Шевчука: *Жінка цього суб'єкта на роботу не ходила...* (13, с. 94) // *Вперше вона з'являлася...* (13, с. 94) // *Була заспана, розмлоєна і дивилася на світ...* (13, с. 94) // *...про красуню, яка єдина в цьому світі виявила до мене ласку* (13, с. 98) // *Коли така жінка приласкає...* (13, с. 98) // *Я дивився на чистий, білий профіль тієї, котра перетворилася вже в метелика...* (13, с. 104) // *На скроні мертвої виднілася чорна кругла цята...* (13, с. 104) // *...я не знав тієї жінки, що її зараз ховають* (13, с. 104) // *Та, що я знав, померти не могла* (13, с. 106).

Загальна кількість номінацій, ужитих у різних композиційних структурах художнього тексту, залежить від кількості суб'єктів найменування та визначається характером їхніх стосунків. Тому номінація персонажа відіграє суттєву роль у формуванні художнього твору [3].

У деяких творах В. Шевчука кореферентний ряд започатковується заголовним словом оповідання. Такі кореференти несуть у собі відповідне смислове навантаження, виступають невід'ємним структурним елементом художнього тексту, наприклад: «Вогнище» (12, с. 446) // ...ширилося червоне море вогню (12, с. 447) // Горіло попереду велике вогнище... (12, с. 452) // ...Вогонь уже накочувався... раптом у буряній, шумливій стихії... (12, с. 452); «Чарівник» (12, с. 467) // Шевченко повернувся занепокоєно... (12, с. 467) // «А ви часом не чарівник?» (12, с. 468) // ...на великого й доброго дядечка... (12, с. 471). Аналогічно у Марії Матіос: «Щоденник страченої» (10, с. 3) // ...все, що занесено в темно-зелену скриню пам'яті під кодом «Жіночий літопис» (10, с. 14 – 15) // ...щоденник життя... (10, с. 15) // ...щоденник... (10, с. 15) // ...розгортаю «Жіночий літопис»... (10, с. 22).

Обидва письменники для найменування персонажів використовують у ролі кореферентів крилаті вислови: у творах В. Шевчука – Дмитро уже не зважав... (15, с. 16) // ...жалію цього лицаря сумного образу? (15, с. 17); у прозі М. Матіос – ...моя подруга... (10, с. 99) // ...всерозуміюча і всепрощаюча мати Тереза... (10, с. 99).

Символічним є найменування головної героїні в одному із творів Марії Матіос, найменування, на основі якого витворено кореферентний ряд: ...то мені солодка Даруся дала (7, с. 4) // Даруся не дурна... (7, с. 5) // ...вона солодка... (7, с. 5) // ...не є видима каліка... (7, с. 6) // ...аби не казати дурна... (7, с. 7) // ...вони їй кажуть солодка (7, с. 7) // «Чудо ти моє солодке...» (7, с. 16).

Кореферентний ряд як лінійна послідовність є важливим структурним елементом тексту, оскільки поза контекстом референційно тотожні номінації можуть втрачати спільність референційної віднесеності. «Функціонуючи у тексті, вони (кореференти) сприяють когезії, синкретичності, тематичній неперервності його сегментів, забезпечують адекватну інтерпретацію референтів» [4; с. 17].

Аналіз ужитих у творах В. Шевчука і М. Матіос кореферентів, що утворюють пару або номінаційний ланцюжок, дає змогу класифікувати їх за складом та довжиною.

Зафіксовано за складом такі кореферентні пари або ряди: 1) однорідні, що складаються з однієї частини мови; 2) змішані,

утворені за допомогою поєднання номінантів, що належить до різних частин мови.

Однорідні кореферентні пари зустрічаються рідше, порівняймо: у В. Шевчука – *шоколад* (13, с. 126) // *плитка* (13, с. 126); *батько палить у хаті* (13, с. 125) // *накадив повну хату* (13, с. 125); *...тітка...* (31, с. 95) // *Я знав, які туфлі хоче «модниця»* (13, с. 95); *Мирослава* (13, с. 198) // *дівчинка* (13, с. 202); у М. Матіос – *Годованка до роботи вдатна* (9, с. 9) // *Оскільки дівка своєї хати не мала...* (9, с. 17); *місьцеве радіо* (8, с. 41) // *останні вісті* (8, с. 41).

За довжиною у прозовому тексті обох письменників виділено короткі, середні та довгі номінаційні кореферентні ряди.

Короткі кореферентні ланцюжки утворюють пару: у В. Шевчука – *їв борщ* (13, с. 139) // *вигортав із миски страву* (13, с. 139); у М. Матіос – *гидкі огірки жаб'ячого кольору* (10, с. 44) // *зелена хрумка смакота* (10, с. 45).

Середній кореферентний ряд складається з трьох-п'яти елементів: у В. Шевчука – *Вуж виповз* (51, 238) // *одна із німецьких істот цього світу* (13, с. 238) // *...де любив вигріватися цей лінько* (13, с. 238) // *своєму приятелю* (13, с. 238) // *про свого несподіваного приятеля* (13, с. 238); у М. Матіос – *Хана* (5, с. 56) // *Хана-Анна* (5, с. 60) // *вона* (5, с. 60) // *...молода жидівка* (5, с. 62).

Довгий кореферентний ряд нараховує більше п'яти мовних одиниць і є характерним при змалюванні головних персонажів чи важливих подій. Такі ряди зустрічаються у творах В. Шевчука: *Галя пирснула* (11, с. 21) // *мати така невимірно гарна...* (11, с. 21) // *Пішла, як була, ясно-синя й осяйна, напівзачаровано всміхаючись* (11, с. 36) // *...А на устах лежала та усмішка, яку він перейняв від нагірної принцеси* (11, с. 52) // *Онука стояла серед кімнати, залита ранковим сонцем* (11, с. 81) // *Прозирнула повітряну істоту серед кімнати й не могла не відчувати* (11, с. 81) // *Спинилася проти старої, поглинута тінню і через те наче пригашена* (11, с. 81) // *...раптом стала уважна й насторожена* (11, с. 81) // *І витворилося під цю хвилю дві Галі: одна – як метелик барвистий та легковажний, а друга – задумана й нахмурена* (11, с. 81) // *На неї дивилася черниця* (11, с. 83); у прозі М. Матіос: *це дійство на стінах святошної сільської кімнати...* (6, с. 116) // *...такими малюнками...* (6, с. 116) // *...татові малюнки...* (6, с. 116) // *...розмальовані стіни...* (6, с. 116) // *...чудернацькі картини у свекровій хаті...* (6, с. 117) // *...плід нездійснених фантазій*

Василевого тата... (6, с. 117) // *...незаймані стіни святошної кімнати...* (6, с. 118) // *...з тієї обмальованої кімнати...* (6, с. 118) // *...у темній кімнаті, по стінах якої літали птахи і плакали дощі...* (6, с. 119) // *...у розмальованій свекрушиній кімнаті...* (6, с. 120).

Отже, кореферентний компонент у системі кореферентної пари чи кореферентного ряду виконує функцію структурної організації художнього тексту.

Література:

1. Великий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – У 3-х т. – Т. 3. – (Словники України). – К. : Аконті; 2007. – 862 с. –
2. Гак В. Г. Повторная номинация и ее стилистическое использование / В. Г. Гак // Языковые преобразования. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – С. 524 – 536.
3. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
4. Курс сучасної української літературної мови / за ред. Л. А. Булаховського. – Т. 2. Синтаксис. – К. : Рад. школа, 1951. – 408 с.
5. Матіос М. Апокаліпсис : [новели] / М. Матіос // Нація. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – С. 3 – 169.
6. Матіос М. Вечір життя : [новела] / М. Матіос // Чотири пори року життя. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – С. 69 – 42.
7. Матіос М. Даруся : [драма щоденна] / М. Матіос // Солодка Даруся. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – С. 3 – 32.
8. Матіос М. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба : [повість] / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 48 с.
9. Матіос М. Москалиця : [повість] / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 63 с.
10. Матіос М. Щоденник страченої : [психологічна розвідка] / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – 192 с.
11. Шевчук В. О. Дім на горі : [повість-преамбула] / В. О. Шевчук // Вибрані твори / передм. М. Жулинського. – К. : Дніпро, 1989. – С. 17 – 228.
12. Шевчук В. О. Мандрівка в гори : [оповідання про митців] / В. О. Шевчук // Вибрані твори / Передм. М. Жулинського. – К. : Дніпро, 1989. – С. 445 – 525.
13. Шевчук В. О. Стежка в траві. Житомирська сага: [повість] / ред. рада : В. О. Шевчук та ін.; вступ. ст. та приміт. Р. М. Корогодського / В. О. Шевчук. – У 2-х т. – Т. 1. – Харків : Фоліо, 1994. – С. 78 – 494.
14. Шевчук В. О. Стежка в траві. Житомирська сага : [повість] / В. О. Шевчук. – У 2-х т. – Т. 2. – Харків : Фоліо, 1994. – 526 с.
15. Шевчук В. О. Чудо : [повість] / В. О. Шевчук // Камінна луна. – К. : Молодь, 1987. – С. 3 – 44.

